

SUGÁRNÉ KÁDÁR JÚLIA

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

AZ ANYAI, ILLETVE APAI KOMMUNIKATÍV ATTITÜD ÉS TANÍTÁSI STRATÉGIA ÖSSZEFÜGGÉSEI A 9 HÓNAPOS CSECSEMŐ VISELKEDÉSÉVEL

Az interperszonális kapcsolatok, beleértve a vokális kommunikációt is — a témát érintő elméletek szerint — jellegzetes aszimmetrikus és dinamikus reciprok viszonyban valósulnak meg a korai csecsemő—szülő diádokban. A diadikus kapcsolat fejlődése függ a gyermek adott pszichikus érettségtől, szenzitivitásától és más oldalról, a diád felnőtt tagjának érzékenységtől, válaszkészségétől, empátikus képességétől és sajátos kommunikatív attitűdjétől (lásd AINSWORTH és BELL, 1974; BERKO-GLEASON, 1975; CAMAIONI, 1979; RONDAL, 1980 stb.).

BRUNER elmélete szerint (1978) az anya—gyermek diadikus viszony az ún. tranzakciós modellekben valósul meg, amelyekben az anyai viselkedés teremti meg az adott interperszonális kapcsolat szituációs alapját. E tranzakciók által tanulja meg a gyerek a vokális kommunikáció olyan fontos szociális lehetőségeit és szabályait, mint a szignalizáció formái, a párbeszéd dinamikus reciprocitása stb. Vagyis a verbál-kommunikatív viselkedés gyökerei ebben a korai szülő—gyermek interaktív rendszerben találhatók meg (FREEDLE és LEWIS, 1977).

Számos kutató teszi fel a kérdést, van-e apa—gyermek diadikus tranzakció, és ha van, különbözik-e — és milyen módon — az anya—gyermek diádokétól. FRIEDLANDER (1972), GREENBERG és MORRIS (1974, idézi: WIESENFELD és mts., 1981), BERKO-GLEASON (1975) azt találta, hogy a szülői affektivitás és kommunikációs attitűd jel-

lemzői hasonlóak. Ugyanakkor REBELSKY és HANKS (1971), RON-DAL (1980), WIESENFELD és mts., (1981), NEW és BENIGNI (1987) azt tapasztalták, hogy a szülőknek a különböző helyzetek iránti érzékenysége és eltérő kommunikációs attitűdje fontos komplementer szerepet játszik a gyermek fejlődésében.

Ismét más szerzők (HORNA és LUPRI, 1987; GOUVEIA és mts., 1988) portugál és kanadai vizsgálatokban gyűjtött anyag alapján azt állapították meg, hogy az apák ma is kevesebbet foglalkoznak a gyermekkel, mint az anyák, természetesen kevesebb gondozási műveletekben vesznek részt, ugyanakor játékos interakcióik a gyerekkel kötetlenebbek. Ennek az apai viselkedésnek gyökerei a konvencionális munkamegosztásban, a ma is egyenlőtlen jövedelmi arányokban rejlik, és ennek következtében a hagyományos apai szerep a családban, az apa—gyermek kapcsolatban megőrződik.

A jelen tanulmány anyaga egy longitudinális vizsgálat része (SUGÁRNÉ KÁDÁR, 1982), amelyben a vokális, verbális kommunikációt rögzítettük otthoni környezetben az anya, illetve az apa és a 2—12 hónapos gyermek kötetlen interakcióiban, valamint ugyanezen időszakban megfigyeltük a gyermek tárggyal folytatott spontán manipulációját kísérő hangadását is. A fenti kötetlen helyzetekben gyűjtött megfigyeléseket kiegészítettük egy 9 hónapos korban kialakított kötött — tanító/tanuló helyzettel.

Ez utóbbi vizsgálat elméleti háttére összhangban van VALSINER és BENIGNI (1985) megállapításával, amely szerint az ökológiai megközelítés célravezető fejlődésszemlélet a gyermekpszichológiában. Ezen a bázison lehet elemezni a gyermeknek a számára jelentéssel bíró strukturált környezethez — a személyi és tárgyi környezethez, a családi szerepekhez, attitűdök, tevékenységi formák viszonylagos állandóságához — fűződő dinamikus viszonyát.

A megfigyelések gyűjtőpontjában a szülők interaktív viselkedésének hasonlóságai, illetve különbségei álltak, különös tekintettel kommunikatív attitűdjükre és tanítási stratégiájukra. Másrészt megfigyeltük a szülői viselkedés hatását a gyermek manipulatív és vokális aktivitására, valamint új manipulatív formák tanulásának eredményességére.

NEW és BENIGNI (1987) fent jelzett vizsgálataihoz kapcsolódva és a Laura Benignivel való együttműködés jegyében kezdtük meg alábbi vizs-

gálatainkat, lehetőséget nyújtva bizonyos kultúrközi tanulságok levonására (SUGÁR KÁDÁR—BENIGNI, 1988).

VIZSGÁLATI SZEMÉLYEK:

30 fiatal szülőpár és gyermeke, akik egy Budapeستől 70 km-re lévő, nagy mobilitású bányavárosban élnek.

A gyermekek átlagéletkora 8,25 hó.

Az anyák átlagéletkora 29,1 év.

Az apák átlagéletkora 29,2 év.

Az anyák 80 %-a középiskolát végzett (33,3 % szellemi dolgozó, 66,7 % munkás).

A vizsgálat idején valamennyien GYES-t igénybe véve, gyermeküket ott-hon nevelték.

Az apák 90 %-a középiskolát végzett (16,7 % szellemi dolgozó, 83,3 % munkás).

VIZSGÁLATI ESZKÖZÖK:

Kérdőív, amely a család szociális és szocioökonómiai háttérét tárja fel, valamint adatokat nyújt a gyermek korábbi pszichofiziológiai fejlődéséről (RANSCHBURG—HORVÁTH, 1982).

A gyermek adott fejlettségi szintjét a Brunet—Lézine-skálával állapítottuk meg (BRUNET—LÉZINE, 1958; magyar adaptáció, 1982). A 0—2 éves korig terjedő skála 15 életkori szakaszon belül 10—10 tételben méri (FQ) a mozgás, az okulomotorikus koordináció, a beszéd és a szociális viselkedés kialakulását és fejlődési ütemét. A szülők interperszonális érzékenységét, empátikus képességét a Mehrabian-skálával mértük (vö. részletesen SUGÁRNÉ KÁDÁR, 1982).

A VIZSGÁLAT LEÍRÁSA¹

A családokat egyébként is látogató egészségügyi gondozónő két közeli időpontban lefolytatott látogatása során egy-egy játékot nyújt át az anyá-

¹ A fenti vizsgálati módszereket és elemzési szempontokat egy előző, 80 fős vizsgálati csoporttal és csak az anya—gyermek interakcióban végzett vizsgálat során dolgoztam ki, amely részét képezte egy szélesebb témát felölelő WHO-vizsgálatnak (1987, témavezető: Ranschburg Jenő).

nak, illetve az apának, a következő instrukcióval: „Hoztam egy kis ajándékot a gyerekeknek, kérem, mutassa meg neki, hogyan kell vele játszani, amíg ezt az űrlapot kitöltöm.”

A szülő előzetes hozzájárulásával az egész megfigyelt interakciót a gondozónő magnetofonnal rögzíti, és párhuzamosan jegyzőkönyvet készít (vö. 1. sz. melléklet). A megfigyelési idő átlagosan 8,5 perc.

A játéktárgy leírása: Színes műanyag, 15 cm átmérőjű tál és 3 db különböző színű, 12 cm magas, 4—6 cm átmérőjű, egymásba illeszthető pohár.

Lehetséges manipulációk a fenti tárgyakkal: a poharak összeillesztése, összeütögetése, gurítása, be-, illetve kivétele a tálból, letakarása a tállal stb.

A VIZSGÁLAT ELEMZÉSE

A kommunikációs folyamatot az alábbi szakaszokra bontottuk:

1. kapcsolatfelvétel
2. a tárgy bemutatása
3. tanítás (tanulási folyamat)
4. a kapcsolat lezárása

A szülő, illetve a gyermek megnyilvánulásait, a jelzett jegyzőkönyv alapján 70 változó mentén, aktogramhoz hasonló módon vázoltuk és elemeztük. Ennek alapján a szülő, illetve a gyermek kommunikatív viselkedésében 10 általános kategóriát lehetett kialakítani:

A csecsemő viselkedése: orientációs, együttműködő, manipulációs, elhárító, pozitív, illetve negatív érzelmi töltésű hangadás.

Szülői viselkedés: motiváló, korlátozó, tanító, a helyzetbe nem involválódó.

EREDMÉNYEK

1. Az anyagi körülmények nem befolyásolták a vizsgált változókat — a gyermekkel kialakított szülői kommunikációs stílust és tanítási stratégiát. (A vizsgált családok 43,3 %-nak egy főre eső jövedelme a magyarországi átlag alatt volt, 56,7 %-a az átlagnak felelt meg.) A szülők iskolázottsága

és a kiegyensúlyozott gyermekgondozás, továbbá a szülői korlátozó viselkedés között viszont kapcsolat ragadható meg (lásd 1. ábra).

Az 1. ábra mutatja, hogy a korlátozó (restriktív) anyai attitűd (a cse-csemő aktivitását, különböző megnyilvánulásait verbálisan vagy egyéb viselkedéssel szabályozó vagy gátló viselkedés) összefüggést mutat a gyermek önálló aktivitással kapcsolatos általános anyai aggódó attitűddel (vö.

1. ábra

A szülői attitűd és a gyermeki viselkedés összefüggése a szülők iskolázottságával

<u>Szülők</u>	Anya /n=30/ %	Apa /n=30/ %
Iskolázottság	középiskola 80	középiskola 90
	↕ =.3501 ⁺	↕ =.3634 ⁺
Domináns viselkedés	aggódó 61	türelnes 64
	↕ =.4530 ⁺⁺	↕ =.3670 ⁺
Interaktív attitűd	korlátozó 43	korlátozó 82
	↕ =.4472 ⁺⁺	↕ =.5230 ⁺⁺
	↕ =.4355 ⁺⁺	
<u>Gyermek</u> interaktív viselkedése	elhárító 83	kevés manipuláció 23
	↕ negatív érzelmi hangadás 50	

$p < .05^+$
 $.01^{++}$
 $.001^{+++}$

Ranschburg—Horváth-féle kérdőív adatai). A szülői korlátozó viselkedés a megfigyelt interakciós helyzetben a gyermek részéről elhárító válaszokat váltott ki: például az új játék eldobása, elfordulás, türelmetlen hangadás, panaszos kiáltás stb.

Az *apai* korlátozó, szabályozó, irányító viselkedés összefüggésben a vizsgált helyzettel nem mutat olyan mély kapcsolatokra az általános apa—gyermek interperszonális viszonyban. A korlátozó apák általában türelmes, harmonikus kapcsolatban vannak a gyermekkel, korlátozó viselkedésük kifejezetten az adott interakció feladathelyzetére, az új játékkal való gyermeki manipuláció megvalósítására vonatkozik.

2. A szülői viselkedés összefüggése a csecsemő szenzomotoros fejlettségének szintjével a megfigyelt szituációban (vö. 2. ábra).

A vizsgált gyermekcsoport a használt Brunet—Lézine Fejlődési Skála alapján alacsony fejlettségű (FQ 80—100, átlag FQ 88,1 pont %) és magas fejlettségű (FQ 100—120, átlag 106,9 pont %) csoportra bontható.

A 2. ábra mutatja, hogy az anyák reakciója szignifikánsan érzékenyebb a gyermek fejlődésére és adekvátabb is az *apai* reakciónál, akik általában kényeztetőbbek a magas FQ-jú, és szigorúbbak az alacsony FQ-jú, éretlenebb gyermekkel. Ugyanakkor az *apai* interakciókkal a gyermek fejlettsége hangsúlyosabb összefüggést mutat.

3. A szülők empátiás képességének összefüggései a vizsgált tanító interakciós helyzettel: vizsgálati csoportunkban a szülők empátiás képessége általában közepes szintű, az anyáké szignifikánsan magasabb (lásd 1. táblázat).

Az *anyai* empátia — a vizsgált interakcióban — összefügg a gyermeki mosolygás gyakoriságával és a vidám, pozitív érzelmű hangadás számával. A fenti összefüggések mind a leány-, mind a fiúcsecsemőre érvényesek.

Azokban az esetekben, amelyekben az anyai empátiás képesség magas szintű (50 pontszázalék fölött van), több pozitív hangadást vált ki mindkét nemű csecsemőből, de különösen a lányokból. Ugyanakkor negatív hatású a gyermekek és különösen a lányoknak az új tárgy iránti orientációjára. A fiúcsecsemőkkel folytatott interakcióban hangsúlyozottan korlátozó viselkedést mutatnak. Az anya alacsony empátiája (kevesebb mint 50 pontszázalék) esetén a gyermekek orientációs aktivitása erősebb

Kapcsolat a gyermek szenzomotoros fejlettsége és a szülői viselkedés között

	Anya /n=30/		Apa /n=30/	
	%		%	
"alacsony" FQ /80-100/	<u>aggódó</u>	47,1	<u>türelmes</u>	64,7
	<u>türelmes</u>	35,3	<u>szigorú</u>	17,6
	kényeztető	11,8	aggódó	11,8
	szigorú	5,9	kényeztető	5,9
"magas" FQ /100-120/	<u>türelmes</u>	76,9	<u>türelmes</u>	53,8
	<u>aggódó</u>	23,1	<u>kényeztető</u>	23,1
			aggódó	15,4
			szigorú	7,7

ANOVA $F=3.571^+$

A gyermek viselkedése

alacsony FQ

n.s.

n.s.

magas FQ

n.s.

orientáció

 $r=.4806^{++}$

pozitív hangadás

 $r=.3766^+$ $p < .05^+$ $.01^{++}$

az új tárgy irányában és gyakoribb a csecsemők törekvése az anya megérintésére.

Az *apai* empátia mindkét nemű csecsemő esetében összefügg gondozói szerepvállalásával (etetés, fürdetés stb.). A magas empátiás képességű apák esetében hangsúlyozott a tanítási stratégia alkalmazása, amelyhez a gyermek önálló manipulációját korlátozó attitűd társul. Különösen érvényes ez az összefüggés a fiúk esetében, ahol szoros összefüggést mutat a gyermek FQ-jával is. A fenti apai viselkedésformák a csecsemőből elhárító reakciókat váltanak ki (elfordulás, tárgyeldobás, más tárgy felé fordulás). A fenti összefüggések a lánycsecsemők esetében nem jelentkeznek szignifikáns mértékben.

Az alacsony empátiás képességű apák gyermekei erősebben törekednek az apa érintésére és gyakrabban vokalizálnak — pozitív „hívó” érzelmet kifejezve.

4. A vizsgált kommunikációs helyzetben a szülők különböző tanítási stratégiákat választottak. A rögzített szülői verbál-kommunikatív stratégiák 3 kategóriába sorolhatók:

a) gyakorló stratégia — a tárgy vagy a tevékenység megnevezése után a szó vagy a frázis ismételtetése;

b) instruáló stratégia — felszólítás a manipulációra, illetve az interakció során tapasztalt valamely gyermeki viselkedés tiltása;

c) megnevező-kérdező stratégia — a manipuláció lehetőségére, illetve a játék tulajdonságára vonatkozó kérdések (például „beleteszed?“, „ütögeted a poharat?“, „a piros pohár tetszik neked?“).

Több ponton szignifikáns eltérés mutatkozik az anya és az apa verbális stratégiájában (3. ábra).

A gyakorló stratégia fordul elő a legnagyobb gyakorisággal mindkét szülő esetében. A szóismétlő stratégiát nagyobb arányban az anyák követik, a frázisismétlést az apák alkalmazzák nagyobb számban. Az instruáló stratégia manipulációra felszólító változata viszonylag kis számban fordul elő és alkalmazásában nincs jelentős eltérés a szülők között.

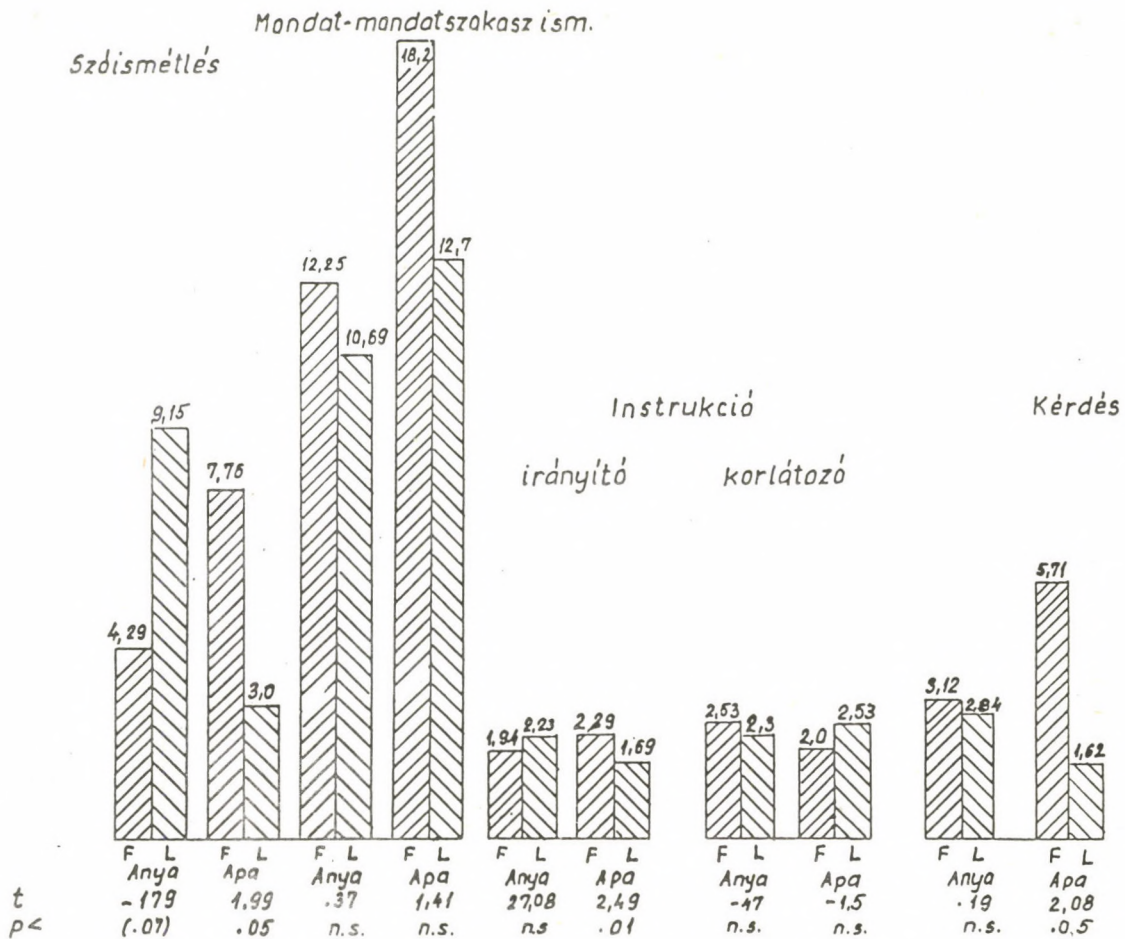
A tiltó, visszatartó változat az előbbinél nagyobb számban fordul elő, de a kettő között nincs jelentős eltérés. A megnevező-kérdező, visszaütő stratégiát az apák alkalmazzák gyakrabban és szignifikánsan többször a fiúk esetében. Az anyák kevesebbet kérdeznek, és nem tesznek különbséget a gyermek neve szerint. A szülők a verbál-kommunikatív stratégián kívül, illetve ezzel kombinálva többféle közvetlen tanítási módszert is alkalmaznak (lásd 4. ábra).

Eredményeink szerint egy-egy stratégiai eljárás vagy ezek kombinációja nem vezetett el a gyermek sikeres manipulációjához, de mégis bizonyos mértékig befolyásolta a gyermeki viselkedést.

Az *anyai* instrukatív irányító stratégia pozitívan befolyásolja a gyermek manipulatív aktivitását. Ugyanakkor az apa ilyen irányú stratégiája — bár gyakrabban alkalmaz instrukciót —, nem hat a gyermek viselkedésére. Viszont az *apai* demonstrációs stratégia erősebb együttműködési törekvést vált ki a gyermekből.

Az irányító, a manipulációba beavatkozó stratégia elhárító viselkedést, negatív érzelmű hangadást vált ki a gyermekből, mind az anyai, mind

A szülők verbális tanítási stratégiáinak gyakorisága és eltérései

3. ábra

A szülők tanítási stratégiájának és a gyermek viselkedésének összefüggései

<u>A stratégia fajtája</u>	<u>Anya</u> %	<u>A gyermek viselkedése</u>	<u>Apa</u> %
A tárgy megnevezése	96		90
Utasítás	43,3	manipulativ	70
	$\longleftrightarrow$ $r = .3559^+$	$\longleftrightarrow$ n.s.	
A manipulációs formák bemutatása	36,7	kooperativ	23,3
	$\longleftrightarrow$ n.s.	$\longleftrightarrow$ $r = .3867^+$	
Irányító beavatkozás	83,3	Elhárító + negatív hangok	76,7
	$\longleftrightarrow$ $r = .5359^{++}$	$\longleftrightarrow$ $r = .4041^+$	
		<u>Nincs sikeres manipuláció</u>	

$p < .05^+$
 $.01^{++}$

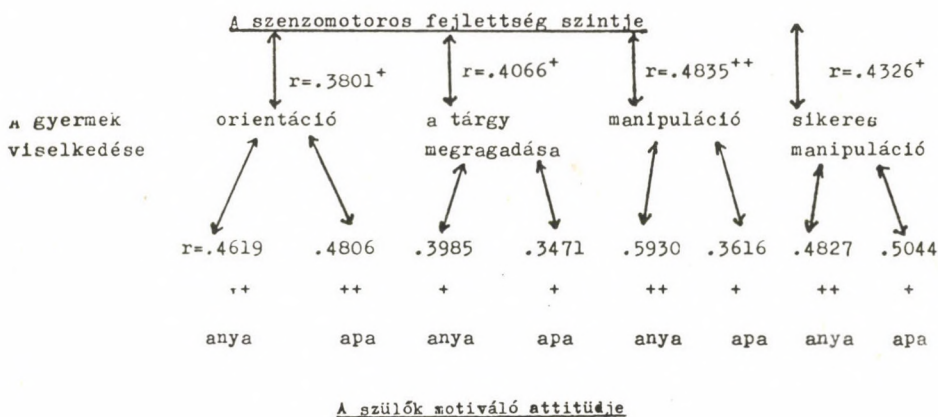
az apai diádokban. A kérdés tehát az, hogy végül is hogyan jött létre a sikeres manipuláció a vizsgált szülő—gyermek interakciókban?

A Bruner-féle tranzakciós modellből kiindulva tételezzük fel a diádikus, kölcsönös aktivitást a gyermek és a szülő között. A fentiekben sikerült megragadnunk e kétpólusú folyamatot:

A vizsgálat idején a gyermekek 51,7 %-a képes a helyváltoztató mozgásra (mászás). Ez a fejlődési jellemző összefügg a tárgyak elérésével, érintésével, megragadásával és szintén korrelál a sikeres manipulációval (vö. Brunet-Lézine skála és az aktuális vizsgálat adatai, 2. és 5. ábra).

5. ábra

Az új manipulációs formák elsajátítása a diádikus interakcióban

$p < .05^+$
 $.01^{++}$

Mint a fentiekben láttuk, az orientációs viselkedés és a tárgy elérése az apa—gyermek diádban kapcsolatban van a gyermek FQ-jával. Azt lehet mondani, hogy a gyermek érettsége meghatározó tényező a sikeres aktuális manipulációban. Ezt a nyilvánvaló összefüggést befolyásolja a szülői attitűd: eredményeink szerint a gyermek aktivitását és sikeres manipulációját leginkább a szülők motiváló attitűdje (biztatás, dicséret, simogatás, meleg hang, lelkes felkiáltások stb.) befolyásolja. A mindkét szülő részéről hangsúlyozott motivációs attitűd összefüggést mutat az új tárgy iránti élénk érdeklődéssel, a tárgy megragadásával, az erős és sikeres manipulációs aktivitással (lásd 5. ábra).

Sikeres manipuláció született az anya—gyermek diádok 77,7 %-ában és az apa—gyermek diádok 73,3 %-ban. Itt tájékoztatásul meg kell jegyezni, hogy a megelőző felmérésben a csoport 53 %-a teljesítette a Brunet—Lézine skála 10 hónapos — vagyis következő szintű — hasonló jellegű feladatát: bemutatás után a gyermeknek egy kockát tálba kell helyezni. E szerint a fent említett magasabb arányú teljesítmény, a fenti vizsgálati szituációban lefolyt szülő—gyermek interakciós folyamat tanulási eredményeként könyvelhető el.

5. Az interaktív kommunikációt, a szülők megnyilvánulásait, illetve a gyermek saját akcióját, a gyermek komfort-, illetve diszkomfortérzését kifejező hangadás kíséri (elégedett gagyogás, érzelemteli kiáltások, türelmetlen, panaszos hangok stb.). A negatív érzelmekkel telt hangadások diszkomfortállapotot fejeznek ki, és az új játék, illetve a szülővel folytatott interakció elutasítását kísérik (lásd 2. táblázat).

Az anya--, illetve az apa—gyermek diádokban szignifikáns eltérés mutatkozik az anya nagyobb mérvű irányító stratégiáját kísérő, illetve az apa—gyermek interakcióban a sikertelen manipulációt kísérő negatív hangadásokban. Viszont nincs eltérés a diádok között, vagyis egyaránt megjelenik a negatív színezetű hangadás az önálló manipulációt korlátozó szülői viselkedés esetén.

Mint látható, a negatív hangadás közvetlen kapcsolatban van a gyermek manipulációjával, azt a szülők beavatkozó, az automóm cselekvést gátló viselkedése váltja ki. Jelentős különbség mutatkozik a diádok között a pozitív színezetű hangadások összefüggéseinek tekintetében.

A vizsgált *anya*—gyermek kommunikációban előforduló, pozitív érzelmi töltésű hangok összefüggést mutatnak az *anya*—gyermek kapcsolat emocionális tartalmának korábbi történetével (vö. kérdőíves adatok). Ilye-

**Összefüggések a különböző érzelmi töltésű gyermeki vokalizáció
és a szülő-gyermek interakciók között**

Negatív vokalizáció		
Emocionális forrás	Anyar	Apa
Szülő		
korlátozás	.4355**	.5916**
irányító beavatkozás	.5534**	.4041*
Gyermek		
sikertelen manipuláció	n.s.	.4215*
Pozitív vokalizáció		
Emocionális forrás	Anyar	Apa
Szülő		
korai érintés	.3487*	-
szoptatással kapcsolatos érzelmek	.3307*	-
türelmes bánásmód	.4134	-
motiváló attitűd	.4070**	.3766*
demonstratív tanítási stratégia	n.s.	.5881***
	.4388**	.5180**
Gyermek		
orientáció	.4629**	.4295**
önálló manipuláció	.3827*	n.s.
sikeres manipuláció	.3536*	.5044**
kooperáció	n.s.	.4406**
törekvés a kommunikációs helyzet fenntartására	n.s.	.6768**

p < .05 *

p < .01 **

p < .001 ***

Az anya-gyermek/apa-gyermek kommunikációban születő pozitív hangadások eltérésére: ANOVA $F = 3.674^*$

nek például: korábban vehette-e először karjára gyermekét az anya a szülés után, a szoptatás hosszabb ideje, a szoptatás pozitív érzelmeket váltott ki az anyából, az anya érzelmi viszonya a gyermekgondozás rituális műveleteihez. A vizsgált interaktív helyzet közvetlen összefüggései az alábbiak: A szülő személyétől (nemétől) függetlenül pozitív hangadások jelentkeznek az új tárgy által kiváltott orientációs reakció és az új tárggyal folytatott manipuláció kíséretében. Pozitív hangadások kísérik a szülők de-

monstratív stratégiáját is, amelynek során bemutatják a lehetséges manipulációs formákat az új játékkal.

A két szülői diád közötti eltérések:

Amíg az *anya*—gyermek diádban a független, sikeres manipulációt kíséri a pozitív hangadás, addig az *apa*—gyermek diádokban a gyermek aktivitását motiváló megnyilvánulásokat, a gyermek kooperatív viselkedését, illetve az interakciós helyzet fenntartására törekvő gyermeki viselkedést kíséri a pozitív érzelmekkel telt hangadás (gagyogás, kiáltás). A fenti összefüggésekből úgy tűnik, hogy a derűs hangadások az anyával kapcsolatban egyrészt pszichofiziológiai eredetű, az anyához való fizikai közelség gyökereiből táplálkozó komfortérzést fejeznek ki, másrészt kifejezik az önálló aktivitás funkcióörömét. Az *apa*—gyermek diádban pedig — a ritkábban előforduló — aktuális közös cselekvést kíséri a pozitív érzelmekkel telt hangadás.

MEGBESZÉLÉS

Mint fentebb látható volt, a szülők aggódó viselkedése és magas empátiája korrelált a korlátozó attitűddel és a direkt tanító stratégiával. Ez a fajta szülői viselkedés az anyai diádokban kisebb orientációs aktivitást váltott ki, az apai diádokban pedig manipulációt elhárító viselkedést. Ugyanakkor kiváltott bizonyos érzelmi töltésű megnyilvánulásokat (például a szülő megérintésére való törekvést, érzelemtelit hangadást). Jelen megfigyeléseink összhangban vannak korábbi eredményeinkkel (SUGÁR KADÁR, 1984), melyek azt mutatják, hogy a szülők magas empátiás képessége — kötetlen kommunikációs helyzetben — erős emóciókkal telt hangadást váltott ki (artikulálatlan hangok magas aránya), de viszonylag ritka megszólalási arányt, alacsony vokális aktivitást eredményezett. Vagyis mind a jelen, mind az idézett vizsgálat azt mutatja, hogy a szülő nagyon erős törekvése az interakcióra — a magas empátiás képesség bázisán — („én tudom, hogy mi és hogyan jó neked!”) megerősíti a diád érzelmi viszonyát, ugyanakkor azonban gyengíti a gyerek saját kezdeményezését, autonóm aktivitását.

Másrésről viszont ha a szülő empátiás képessége igen alacsony, gyenge a törekvése az interakcióra, az erőteljes gyermeki kezdeményezést eredményez. Ez tehát azt jelenti, hogy a korai diádikus situációkban a csecsemő interaktív viselkedése komplementer szerepet játszik. RICHARD és BELL (1974) interakciós elvei látszanak érvényesülni a fenti

eredményekben: a homeosztázis elve, amely szerint ha az interakciós partner magasabb intenzitással vagy gyakrabban reagál, akkor a diád másik tagjának ativitásában ez redukciót eredményez; viszont ha alacsonyabb szintű a partner részvétele, akkor az interaktív helyzet fenntartása érdekében megemelkedik a diád másik tagjának aktivitási szintje. A szerzők másik elve szerint a gyermek szelektíven megerősíti a szülő viselkedését, annak érdekében, hogy az megfeleljen az ő számára kielégítő viselkedésnek, és így módosítani tudja a szülő szocializáló erőfeszítését. Ennek értelmében a csecsemő kompetensen ellenőrzi a szülői viselkedést.

Eredményeink továbbá igazolják Brunernek a korai diádikus tranzakciókban érvényesülő dinamikus, reciprok működési elvét (BRUNER, 1978). A vizsgált kommunikatív helyzetben összefüggéseket lehetett megragadni a gyermek hangadásainak minőségével, amelyek biztos jellemzői voltak a lezajlott diádikus tranzakciók — a kommunikáció és az interaktív események — minőségének is. Ez ismét bizonyítja a Halliday-féle megállapítást (1975), hogy a preverbális kommunikációban születő „megszólalásoknak” van ereje és iránya: a különböző érzelmi telítettségű hangadások aránya, illetve diádonkénti jellemzői eltérő összefüggéseket mutatnak az anyai, illetve az apai diádokban — a strukturált (tanító) interakciókban is, hasonlóan a kötetlen kommunikációs helyzetekhez (vö. SUGÁR KÁDÁR, 1984, 1986). Eredményeink szerint a szülők motiváló attitűdje már a vizsgált életkorban is felerősíti a törekvést az új tárgy felé, az együttműködő viselkedést, a manipulatív aktivitást és az új tevékenységformák megtanulását. Ez a korai életkorban megragadott összefüggés, amely későbbi életkorokban (evidens) tanulási motívumnak tekinthető, megegyezik TIZARD megfigyelésével (1974), amely szerint a „rituális szociális olaj” sémák meghatározó tényezői a fejlődésnek.

Ugyanakkor fenti eredményeink fejlődésbeli előzménynek tekinthetők a LÜTKENHAUS, GROSSMAN, K. és GROSSMAN, K. E. (1987) által két-három éves életkorban kimutatott összefüggéseknek az anyai együttműködés, a gyermek „feladat-orientáltsága”, illetve a gyermek motiváltsága és kognitív fejlődése között.

A fenti szerzők és saját jelen adataink megegyeznek JENNINGS és mts. (1984, idézi: LÜTKENHAUS és mts., 1988) eredményeivel, amelyek először ragadták meg a kogníció és a motiváltság mértékének viszonyát a pozitív visszajelentéshez — mint a legfontosabb szignifikáns összefüggést az első három életévben.

Adataink szerint — hasonlóan a fenti szerzők megállapításaihoz — a gyermekek nemével összefüggésben eltérő módon jön létre és differenciálódik a fenti tényezők viszonya. Vizsgálataink annyiban finomították ezt a képet, hogy a korai életkorban kimutattuk a szülők neme, illetve a gyermek neme szerinti változatok mentén jelentkező eltéréseket.

Vizsgálatunkban tapasztaltuk, hogy a szülők jelentős számban közvetlen tanítási stratégiákat is alkalmaznak a motiváló attitűd mellett. E direkt tanítási stratégiák között hangsúlyos szerepet kapnak a verbális stratégiák (utasítás, szóbeli irányítás, kérdés). A szülők verbális stratégiájában tapasztalt eltérések iránya megegyezik CAMAIONI (1979) és BERKOGLEASON (1979) eredményével, amely szerint az anyák leegyszerűsített nyelvi formákat alkalmaznak (a mi vizsgálatunkban például szóismétléseket, szemben az apák nagyobb arányú frázisismétléseivel), amelyeket több nonverbális jellel kísérnek. Az apák viszont több visszajelzést igénylő kérdést alkalmaznak annak érdekében, hogy biztosak legyenek a gyermeki megnyilvánulások megfelelő értelmezésében. Bár mint láttuk, ezek a szülői stratégiák kevés befolyást gyakorolnak a gyermeki viselkedésre és nem vezetnek el a gyermeket bizonyos meghatározott aktivitási formák sikeres megtanulásához, mégis megjelennek mint konvencionális interaktív kommunikációs sémák és bizonyos mértékig kihatnak az aktuális szülő—gyermek interakcióra. Például, mint láttuk, az anyai instruáló stratégia hatásossága nyilvánvaló összefüggést mutat a gondozási műveletek (tisztába tévés, öltöztetés stb.) ismétlődő instrukcióinak gyakorlatával. Vagyis összefüggésben van a hatás azzal a tapasztalattal, hogy kapcsolat van az anyai felszólítás (felszólító hang), az anyai cselekvés és a gyermek mozgása, illetve aktív mozgása, valamint a gyermek fizikai állapota között. A szülők instruktív stratégiájának jellemzői hasonló módon jelentkeznek D'ODORICO és FRANCO vizsgálatában (1986), amelyben a szülőnek mondatokat kell kiválasztani egy lista változataiból olyan képekhez, amelyeken szülő—gyermek játékkal folytatott interakciós helyzetek láthatók. E vizsgálat eredményei szerint az anyák több felszólító mondatot választanak a tárgy megnevezésével, minőségével, helyével és a végezhető akció megjelölésével kapcsolatban. Az apák választott felszólító mondatai főképpen a tárgy funkciójára vonatkoztak.

Saját vizsgálatainkban — az anyák kérdőíves válaszai szerint — az apák 93,4 %-a vesz részt aktívan a gyermek gondozásában. Ezen belül 26,7 % csak bizonyos helyzetekben (például ő fürdet), míg 66,7 %-uk változatos, de esetleges helyzetekben kerül intim kapcsolatba a gyermekkel. Mivel a házon kívül dolgozó apa csak bizonyos napszakokban lehet együtt

a gyermekével — bár több instrukciót adnak az interakció során — ezek a tapasztalat, a gyakorlat hiányában hatástalanok maradnak a gyermek aktivitására.

Tapasztaltuk a szülő—gyermek intim együttlétének időtartama és gyakorisága szerinti eltérés hatását. Bár mint látjuk, az apák aktívan részt vesznek a gyermekgondozásban, de együttlétük a gyermekkel természetesen időben és gyakoriságban korlátozott, szemben a gyermekükkel otthon élő anyákkal (GYES, GYED). Ez a különbség a gyermeket az apával való együttműködésre és a kapcsolat fenntartására, az anya—gyermek interakcióban viszont a kapcsolat bizonyos mérvű lazítására, a független manipulációra ösztönzi.

Mind D'Odorico és Franco, mind saját adatainkból kiderült, hogy az anya fizikai közelségének van erős meghatározó hatása a gyermek érzelmeteli vokális megnyilvánulásaira (és aktivitására), amíg az apa az adott „feladatra” koncentrálva — a gyermek aktivitására támaszkodva — valószínűsíti meg az interakciót, kiváltva a gyermek manipulációját, az együttműködést, a sikeres szenzomotoros tanulást.

A szülők empátiás képességének vizsgálatunkban talált pozitív irányú összefüggései a gyermeki aktivitás szülői szabályozásával, illetve korlátozásával és e két jellemző összefüggése az apák iskolázottságával, jellegzetes ábrája a korai életkorra is érvényes patriarchális nevelési szemléletnek. [Például a gyermek aktivitásának fejlettségi szintjére (FQ), az aktuális manipulációra koncentráló említett apai megnyilvánulások, szemben a hangszólyosan érzelmvezérelt (például aggódó) anyai attitűddel.]

Vagyis vizsgálataink azt igazolták, hogy az anyai, illetve az apai kommunikációs viselkedés tükröz bizonyos tradicionális szociális-nemi szerep jellemzőket is. A kötetlen helyzetben megállapított gyengébb és változékony intenzitású aktivitással szemben (SUGÁR KÁDÁR, 1984) az apa involváltabb a strukturált helyzetekben, amelyben a gyermek aktivitása készteti a tanító stratégia hangsúlyos alkalmazására (vö. NEW és BENIGNI, 1987) s ezzel egy sajátos és jelentős, „őt megillető” helyzetben nyer lehetőséget és bizalmat a gyermekkel folytatott sikeres interakcióra (SUGÁR KÁDÁR — BENIGNI, 1988).

Az a RONDAL-féle megállapítás (1980) tehát, hogy a szülők komplexen szerepe főként az interaktív helyzetek megválasztásában érvényesül, mint látjuk, távolabbi összefüggést is rejt magában. Az interaktív helyzetek megválasztása és az ebben alkalmazott kommunikációs attitűd

és verbális stratégia tükrözi az anyának, illetve az apának a családban betöltött tradicionális és kultúrspecifikus szerepjellemzőit, mint erre számos idézett szerző vizsgálata is rámutat (NEW és BENIGNI, 1987; HORNA és LUPRI, 1987; GOUVEIA és mts., 1988).

A kézirat elfogadva: 1991. február

IRODALOM

- AINSWORTH, S., BELL, S. M., 1974, Mother-infant interaction and the development of competence, In: CONNOLLY, K., BRUNER, J. (eds.), *The growth of competence*, Academic Press, London, 97—119.
- BERKO—GLEASON, J. B., 1979, Sex differences in the language of children and parents, In: GARNICA, O. K., KING, N. L. (eds.), *Language, Children and Society*, Pergamon Press, Oxford, 149—159.
- BRUNER, J. S., 1978, *The role of dialogue in language acquisition*, Lecture of the Max-Planck Gesellschaft.
- BRUNET, O., LÉZINE, I., 1958, *Le développement psychologique de la première enfance*, Presses Universitaires de France, Paris.
- CAMAIONI, L., 1979, Child-adult and child-child conversations, An interactional Approach., In: OCHS-SCHIEFFELINE (eds.), *Developmental pragmatics*, Academic Press, New York, 325—337.
- D'ODORICO, L. and FRANCO, F., 1984, *Baby talk in context: Relationship to children's age*, Annual Conference of Psychology, Lancaster, 1984.
- FARKAS Mária, CSIKY Erzsébet, 1980, *A BRUNET---LÉZINE féle vizsgálati módszer alkalmazása a gyermekkori pszichomotoros fejlődés zavarainak korai felismerésében*, Budapest, Művelődési Minisztérium.
- FREEDLE, R. O., LEWIS, M., 1977, Prelinguistic Conversations, In: LEWIS, M., ROSENBLUM, L. A. (eds.), *Interaction, Conversation and Development of Language, The Origins of Behaviour Series, Vol, 5*, John Wiley, New York, 157—185.
- FRIEDLANDER, B. Z., JACOBS, A. C., DAVIS, B. B., WETSTONE, H. S., 1972, Time sampling analysis of infant's natural language environments in the home, *Child Development*, 42, 730—740.
- GOUVEIA, R. et al., 1989, *Involvement of portuguese fathers in the care of their children during the first year of life*, Third European Conference on Developmental Psychology of ISSBD, 1988, Budapest.
- HALLIDAY, M. A. K., 1975, *Learning how to mean*, Exploration in the development of language, Exploration in Language Study, Arnold, London.
- HORNA, J. and LUPRI, E., 1987, Fathers' participation in work family life and leisure: a Canadian experience, In: LEWIS, Ch. and O'BRIEN, M., (eds.), *Reassessing fatherhood, New observations on fathers and the modern family*, Sage, Pub., London.

- LÜTKENHAUS, P., GROSSMAN, K., GROSSMAN, K. E., 1988, *Continuity of task-oriented behavior from two to three and its relation to the quality of the mother-child interaction*, Third European Conference on Developmental Psychology of ISSBD, Budapest.
- MEHRABIAN, A., KSIONZKY, Sh., 1974, *A theory of Affiliation*, Lexington Books D. C. Heath and Comp., Lexington.
- NEW, R. S., BENIGNI, L., 1987, Italian fathers and infants cultural constraints on parental behavior, In: LAMB, M. E. (ed.), *The father's role*, Cross-cultural perspectives, LEA Publishers, London.
- REBELSKY, F., HANKS, Ch., 1971, Father's verbal interaction with infants in the first three months of life, *Child Development*, 42, 63—68.
- RONDAL, J. A., 1980, Father's and mother's speech in early language development, *Journal of Child Language*, 7, 353—369.
- SUGÁRNÉ KÁDÁR, J., 1982, A beszéd kialakulásának feltételei és megjelenési formái a vokális kommunikációban, *Pszichológia*, 2, 2, 259—277.
- SUGÁR KÁDÁR, J., 1984, *Die Vokalisation des Sauglings und deren Bezirhung zur Empathie der Eltern*, Z. Psychol. Leipzig, Suppl., 6, 65—70.
- SUGÁR KÁDÁR, J., 1986, *Signs of situation sensitivity in preverbal vocalisation, paper presented at the Second European Conference on Developmental Psychology*, Development European Perspectives, Rome, 1986, Abstracts (ed. ATTILI, G.,) 268.
- SUGÁR KÁDÁR, J., BENIGNI, L., 1988, *Mothers and fathers and their 9—12 months olds: educational strategies and language*, Third European Conference on Developmental Psychology of ISSBD, Budapest.
- TIZARD, B., 1974, Do Social Relationships Affect Language Development, In: CONNOLLY, K., BRUNER, J. (eds.), *The Growth of Competence*, Academic Press, London, 227—241.
- VALSINER, J. and BENIGNI, L., 1985, *Naturalistic research and ecological thinking in the study of child development*, Istituto di Psicologia, CNR, Roma.
- WIESENFELD, A. R., MALATISTA, C. Z., De LOACH, L. L., 1981, Differential parental response to familiar and unfamiliar infant distress signals, *Infant Behavior and Development*, 4, No, 3, 281—295.

RELATIONS OF MOTHER'S AND FATHER'S COMMUNICATIVE ATTITUDE AND TEACHING STRATEGY TO THE 9-MONTH-OLD INFANT'S BEHAVIOR

In the focus of our presented observation were the similarities and differences of the parental interactive behavior — including their communicative attitude and teaching strategy. On the other hand we observed the effects of these characteristics on the manipulative and vocal activity of infant and the acquisition of different manipulative forms.

Methods: Mother-infant and father-infant interaction with a new toy in have been observed in 30 families. Mean age of the infants: 8 months 23 days. The situation have been recorded via a cheklist and a recorder.

In the phases of interaction/approach and establishment of relationship; object presentation; teaching-learning; termination of relationship/the general characteristics of parental- and infant behavior were distributed into 10 general categories: Infant's behavior: orientative, cooperative, manipulative, avertive, positive/negative vocalization.

Parent's behavior: motivating, restrictive teaching, doesn't involve in- to the situation.

A questionnaire mapping the social and socio-economic background of the family and determining the infant's psychophysiological development was used. (Parental Questionnaires for the Budapest Longitudinal Study of Development, Ranschburg—Horváth, 1982). The given developmental level (DQ) was measured by Brunet and Lézine's Developmental Scale (1957) adapted and standardized to Hungarian population (1971).

The parents' empathic skill were measured by the Mehrabian Scale (1974).

Results: The mothers' reaction to the child's sensori-motor development is significantly more sensitive; it is unsteady (with more anxiety), but more adequate when compared to the fathers' reaction, who tend to spoil children wiht high DQ and to be more strict with the less mature children with low DQ. It is, nevertheless, a fact that the maturity of the child acquires greater significance in diadic interactions with the father. Accor-

ding to our investigations determined efforts on the part of both parents to elicit infant manipulation and to each certain manipulative forms are at this early age merely inadequate direct attempts. According to our results, the individual strategies or their combination did not lead to successful manipulation, although certain strategies did influence behavior.

The child's activity is successfully influenced by the parents' motivating attitude. This finding concurs with Tizard's (1974) observation, according to which the „ritual social oil” schemes are decisive factors in child development.

The strong empathic skill of parents correlates with great effort to the interaction with infant and strengthens the different kinds of direct teaching strategies of parents (i.e. instructions, manual guiding interventions, e.t.c.). It makes the infant's own intentions and activity, but it elicits some strong emotional characteristics of his/her behavior: the effort to touch the parent, unarticulated emotional charged vocalization. On the other hand the parental weak effort to the interaction on the basis of their low empathic level produces more intensive intention.

In the cases of similar empathic readiness of mother and father accompanied by their different communicational strategies evoke different kinds of infant's behavior. The utterances of happiness concerning the mother, serves the expression of the comfort feeling on the basis psychophysiological origins and the actual physical proximity to the mother, but it accompanies first of all the common activity in the father-infant interactions.

Játék Jegyzőkönyv

A gyermek neve:

A felvétel elkezdődött . . . óra . . . perc
lezárt . . . óra . . . perc

A felvétel dátuma:

Helyszín: gyermekágy/hempergő/szőnyeg
anya ölében

Az anya viselkedése
a gyermek irányában

odafordul
odahajol
leguggol, leül mellé, ölbeveszi

csak megszólítja: nevén/becézve
általában hívja fel a figyelmét
(például „Nézd csak!”)
rögtön a tárgyra irányítja a figyelmét
(például „Itt van egy kiskacska!”)

nyújtja a játékot + „tessék, játsszal vele”
+ megnevezi + a játékot
dicsérve megnevezi
átadás előtt csak mutatja:
mutatja + „nézd, így kell vele játszani”
mutatja + mondja, amit csinál a játékkal

időt hagy a nézegetésre, manipulálásra
rögtön magyarázza, hogy mit kell vele
csinálni: csak szóban
szóban + megmutatja
megfogja a gyermek kezét és irányítja
megfogja a gyermek kezében a tárgyat
és irányítja a mozgást

dicsér x x x, bíztat x x x

szabályoz x x x, elmarasztal x x x

csodálkozik x x x, simogat x x x

mozgást korlátoz x x x

dicsékszik x x x

szabadkozik x x x

panaszskodik * * *

A gyermek viselkedése

mosolyog, odafordul, közelít
repes, nyúl, az anya felé/tárgyért
gagyog, sikong

figyel, mosolyog, odafordul
közelít, repes, gagyog, türelmetlen

a tárgy felé nyúl

elhúzódik, figyel, megragadja
helyzetét-helyét változtatja a játékkal,
manipulál vele, nyalogatja
egy másik tárgyhöz ütogeti, visszanyújtja,
eldobja, gagyog, sikong, halk hangocskák,
erőlködő hang, panaszos hang, dühös hang,
nevet, sír, kiabál

az anya szavára figyel
az anya cselekvésére figyel,
engedi a kezét irányítani
elrántja a kezét az irányítás alól
sikerül a megfelelő mozgást elvégeznie
gagyog, sikong, erőlködik, türelmetlen

Az anya viselkedése a gyermek irányában

sikertelenség esetén:

a játék után nyúl
a játékot visszakeri
a játékot elveszi
a korábbinak megfelelően mutatja és mondja

sikeresség esetén:

dicséri, simogatja, együtt játszik vele

Az anya magától zárja le:

elfordul, védőnőhöz fordul
másik játékot ad
dicsér + „játsszál vele tovább”
"már álmos, fáradt a gyermek"
ingerült

A védőnő zárja le:

megnyugtat
másik játékot ad
ölbeveszi, úgy fordul a védőnőhöz
rögtön elfordul, a védőnővel foglalkozik

A gyermek viselkedése

elfordul
a játékot visszaragadja
eldobja, türelmetlen hang, kiabál, sír

gagyog, nevet, sikong

tovább játszik a játékkal
eldobja a játékot
más tárggyal játszik
az ajándék játékot nyalogatja, szopizza
szopizik

gagyog
elfordul
kiabál, sír